

**The Construction of
the Power Field and
the Transmission of
Heritage in Higher
Education
Institutions**

CONSTRUIREA CÂMPULUI DE PUTERE ȘI TRANSMITEREA MOȘTENIRII ÎN INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR

Adrian Neculau

A presentation of the theoretical background of the ways the "power field" is constructed in higher education institutions is followed by an empirical analysis of the criteria of academic power institution in some Romanian universities.

Reference is made to the situation existing before and after 1989, particularly to the tensions between humanities and sciences.

Dezvoltarea cognitivă nu se petrece într-o acțiune simplă ego-obiect (individ-materie de învățământ), ci include și câmpul acțiunii, situația educativă, contextul psihosocial al instituției formative. Demersul cognitiv se desfășoară, deci, într-un câmp interacțional (școală, facultate), socialul participând efectiv, influențând decisiv asupra dezvoltării actorilor sociali. Cercetări recente în psihosociologie devedesc că mediul social "invadează" instituțiile (educative, culturale), influențează direct construcțiile cognitive, reprezentările sociale ale indivizilor. Aceștia asimilează treptat, prin mecanismul "conflictului socio-cognitiv"¹, prin "schimb" sau "implantare", idei, valori, modele acționale, stiluri, simboluri, reprezentări sociale. Adică tot ceea ce propune câmpul social al instituției.

Dezvoltând mecanisme de influențare care pun în evidență dimensiunile și semnificațiile sociale ale mediului cultural-educativ, strategiile formative ne apar ca niște procese interactive, marcate social de indicatori ca ideologia și sistemele de valori de referință, obiective și norme, modele de comportament așteptate, organizarea și funcționarea instituțiilor educative. În contact cu aceste realități sociale, indivizii învață roluri, își formează reprezentări despre mediul lor, dobândesc stiluri acționale în

interiorul sistemului.² Construcția discursului formativ pare să depindă hotărâtor de contextul social.

O importantă tentativă de a formaliza rolul educației în reproducerea relațiilor sociale, în legitimarea structurii și culturii și a principiilor transmiterii achizițiilor, a practicilor comunicării și a modului în care se organizează relațiile de putere în câmpul educativ, o datorăm lui Pierre Bourdieu și J.C. Passeron³. Ei disting, în termeni foarte generali, două forme de "transmisie": forma "magistrală" (identificabilă prin limbajul emițătorului) și cea "populară", apelând la limbajul "claselor populare". Uneori, între aceste două limbaaje, diferența e foarte mare, alteori cei doi poli se apropie, asperitățile se nivelează, urmărindu-se – dintr-o perspectivă integraționistă, omogenizatoare –, democratizarea modului de educație: creșterea puterii cognitive a claselor defavorizate ("educație pentru toți"), dar și coborârea (simplificarea) nivelului în educația elitelor, în stabilirea standardelor de calitate. Desigur, teoria reproducției culturale a relațiilor de clasă, augmentând ruptura dintre cei favorizați și cei defavorizați, legitimând diferențele, amplificându-le chiar, demistifică "puterea" educației. Teoria lui Bourdieu asupra modalității de dobândire a "capitalului cultural" (numai de către cei ce au la dispoziție facilități, condiții) a fost cu succes înșușită de pedagogia marxistă. Simplificând teoria, aceasta acreditează ideea că modul de educație transmite o relație de putere, că sistemul educativ (capitalist) reproduce inegalitățile, relațiile de clasă, constituindu-se într-un releu al modelului dominant, venit din exterior. Totul s-ar desfășura ca și când procesul educativ ar fi neutru, dar numeroase fire invizibile îl fac – de fapt – dependent de ideologia dominantă. Mesajele sunt filtrate, emițătorii "implementează" perfid discursul dominantilor. Practicile formative, sistemul educativ sunt dependente și – până la urmă – uniformizate.

Ce-i interesant este că toate analizele din această perspectivă nu invocă "puterea" statului în procesul de reproducere, ci doar a claselor, ignorând variațiile din interiorul grupurilor concrete și comportamentale individuale. Desigur, structurile pot fi mai bine recunoscute și descrise, se poate mai ușor reconstitui geneza lor. Teoria operează, fără îndoială, crede Basil Bernstein, la un nivel de abstracție mult prea ridicat, tratând doar funcțiile generale și nediferențiate ale discursului pedagogic, ignorând faptul că există și un "arbitru cultural" independent de logica acțiunii pedagogice care limitează logica pedagogică și validează comunicarea⁴. Alături de relația pedagogică, există și relații între statute, religii, tipuri de capital cultural, mentalități, reprezentări sociale. Practicile educative diferă adesea în funcție de contextul ideologic, forma este dictată de fond. Basil Bernstein scrie: "Toate acțiunile pedagogice sunt organizate de un arbitru cultural care este independent de logica acțiunii pedagogice, care limitează autoritatea pedagogiei și care validează comunicarea". Teoria reproducției culturale este esențialmente o teorie a comunicării "ocolite", indirecte; descrie modul în care se reproduc valorile unor grupuri de interese (dominante), se percepe deformat și se devalorizează cultura practică de un grup dominant. Se au în vedere doar relațiile de putere externe, explicit vehiculate de sistem, chiar și patologia acestuia, nu și suportul acestor relații, modul în care s-a ajuns aici, cu alte cuvinte "forma nonpatologică sau mai puțin patologică"⁵. Sistemul este tratat ca un mecanism omogen, în care "subiectul" pedagogic este "raționalizat", controlat. Actorii, jocul lor au mai puțină importanță.

În realitate, individul este adesea "irational", hipnotizat de "jocul" emițătorului de mesaje, de puterea, de charisma acestuia, el este angrenat de relația de transfer și de contra-transfer cu personalitatea acestuia, poate fi sensibil la proiectele sale. O

pedagogie implicită, susținută de strategiile sursei de mesaj (prin atitudini, posturi, prejudecăți, etichetaj, opțiuni ideologice, reprezentări sociale) se face totdeauna simțită⁶. Receptorii sunt influențați indirect. Un holism implicit, profund marcat de instituțiile birocratice, de mass media și informații, de jocul actorilor sociali deținători ai cheilor cunoașterii, contribuie la integrarea individului. Sub semnul unor valori centrale, a pozițiilor și ierarhiilor sociale, determinând adesea diferențieri, provocând handicapuri culturale. Totul se petrece într-un câmp social construit de valorile dominante, dependente de ideologia puterii.

Noțiunea de câmp social, oferă un bun instrument de analiză a dispozitivului care articulează relațiile dintre actorii sociali și orientează conduitele acestora, implementând - difuz - componente ideologice. Câmpul poate fi un "spațiu de viață" în care se confruntă diferite "forțe", el creează tensiuni, situații de conflict și delimitează "frontiere" (K. Lewin). E un "loc public", o "piață specifică", un "câmp de luptă" în care se manifestă "opoziiții - intelectuale" impunând legi, norme de conduită și producând valori, un "capital cultural" care se convertește apoi în "capital social" și "poziții de putere". Instituția educativă instituie un câmp social (un "câmp privilegiat", un "câmp de bătaie", zice Bourdieu) prin utilizarea unor ritualuri, ceremonii, canale ("rituri de inițiere") care devin câmp ideologic investit cu putere⁷. Un sistem de idei, prejudecăți, un ansamblu organizat de reprezentări și explicații asupra lumii și interacțiunii sociale, o "construcție" cu ajutorul căreia indivizii aflați în câmp filtrează evenimentele, evaluează oamenii. Nici o producție mentală nu este neutră, orice sistem de explicații și argumentări este deci localizat, "naturalizat", dependent ideologic. Ideologia nu furnizează doar reprezentări, ci se constituie într-o construcție socio-cognitivă care direcționează conduitele, oferă

suport actorilor sociali. Incorporarea ideilor este legată de fixarea unor credințe, de achiziționarea unor orientări valorice și consacră "puterea" purtătorilor de competențe. Câmpul distribuie forță, însemne ale puterii, chei de recunoaștere publică, capital social.

Introducerea de mai sus ne va servi drept suport teoretic pentru abordarea câmpului universitar și a modului în care actorii sociali au fost "organizați" de normele de funcționare ale câmpului în ultimele patru decenii. Faptele sunt, în parte, cunoscute. Legea învățământului din 1948 a dus la desființarea unor facultăți și direcții de cercetare, la eliminarea unor directori de conștiință și a modelului spiritual întreținut de aceștia. S-a produs atunci nu doar o ruptură, o spargere a normelor de competență și de recrutare, ci și o "instituire". Universitatea nu mai este, de acum înainte, cetatea academică care promovează știința fără obligații (nu mai este nici independentă și nici autonomă), nu mai creează valori culturale, pe care le promovează apoi în jurul său, ci devine un transmițător de "valori" create în afara sa. Ideologia dominantă invadează spațiul universitar, schimbă conținuturile învățământului, inventează noi criterii de evaluare/promovare, noi forme de conduită.

În Germania național-socialistă au apărut primii germeni ai evaluării corpului universitar - profesori și studenți - fără criterii exterioare spiritului universității: calități corporale, de caracter și "atașament" față de regim. Acest atașament față de ideologia dominantă, alături de examinarea atentă a istoriei evoluției persoanei, pentru a proba "purtarea" sa, au devenit criterii de selecție/evoluție și în regimurile comuniste. În România s-a produs, în urma unei campanii susținute de epurări, "demascări", a luptei cu "dușmanul de clasă" etc. o instituție a unui nou câmp socio-cognitiv. Unele facultăți au dispărut (Filosofia, Psihologia) sau au fost total schimbate în ce

privește programele, conținutul disciplinelor, corp profesoral, ierarhie de competență (Drept, Istorie, Litere). Facultățile de științe, mai puțin afectate de schimbarea paradigmei ideologice, încep să furnizeze "argumente" pentru susținerea noului regim, care se sprijină, în lupta de instituire, pe "cuceririle științei și tehnicii". Profesorii facultăților științifice, cei care au avut un comportament "progresist" sau măcar neutru în vechiul regim, furnizează, în rândurile lor, persoane-cheie pentru noile demnități. Ei devin adesea noii ideologi, sprijinindu-se pe statutul lor de oameni de știință "obiectivi". În timp, aceste poziții de putere se reproduc, creează "școli", formează linii de filiație, devin instituții, nuclee care produc discipoli, susținători. Instituția formării și ideologia fac acum corp comun; mai mult instituția devine suprastructură societății. Pe când infrastructura fabrică "forțe de producție" și experimentează "raportul de producție". Strategia e cunoscută: Facultățile de științe se multiplică și se creează noi centre de putere în câmpul universitar (institute!), iar acestea ilustrează noua orientare ideologică - competența socială a științei. Știința și tehnica sunt puse în "slujba poporului", sunt noile mituri în numele cărora se dobândesc prestigii, poziții, avantaje. Iar corpul de specialiști din aceste domenii furnizează adesea și rezerva de cadre pentru câmpul ideologic, pentru posturile de conducere. Inginerul, intelectualitatea tehnică ocupă cele mai importante poziții în câmpul puterii. În Universitatea din Iași, de exemplu, pozițiile de vârf sunt decenii întregi controlate (moștenite) de reprezentanții acestei categorii.

Între indicatorii capitalului de putere politică și economică, pe de o parte, și cel academic, pe de altă parte, granițele încep să nu mai fie precise, pozițiile științifice (academice) se dobândesc acum cu argumente din alte zone, ierarhiile de competență se schimbă și ele. Zonele "științifice", tehnice, sunt zone relativ protejate, cele

"umaniste" sunt mai expuse, mai "periculoase". Epurările afectează mai cu seamă acest domeniu. Se înțelege, nou recrutații nu mai pun "probleme", sunt "atașați", cooperativi, docili. Nu mai strălucesc. Dar nici nu e nevoie. Defecțiunile se întâmplă rar.

Această redistribuire a câmpului psihosocial în Universitate are consecințe și în planul puterii politice, economice: "institutele" (tehnice, agronomice), ca și facultățile "solide" ocupă spațiile cele mai bune și se extind continuu, cele marginalizate sunt mereu "reorganizate", pierd spații, li se reduce numărul de studenți, uneori sunt chiar aruncate în afara corpului central (cazul catedrei de pedagogie, la Universitatea ieșeană) sau plasate la periferie. După trei ani de la schimbările survenite în decembrie 1989, după ce numărul de studenți la universități a crescut considerabil, iar cel din "institute" a scăzut, în anul universitar 1992/1993 decalajul moștenit încă se mai menține:

- București:** - Institutul Politehnic deține 5,25 m² spațiu pe student
 - Universitatea deține 3,3 m² spațiu pe student.
- Cluj:** - Institutul Politehnic deține 6,67 m² spațiu pe student
 - Universitatea deține 4,14 m² spațiu pe student.
- Iași:** - Institutul Politehnic deține 6,94 m² spațiu pe student.
 - Universitatea deține 3,97 m² spațiu pe student.
- Timișoara:** - Institutul Politehnic deține 7,33 m² spațiu pe student.
 - Universitatea deține 3,55 m² spațiu pe student.

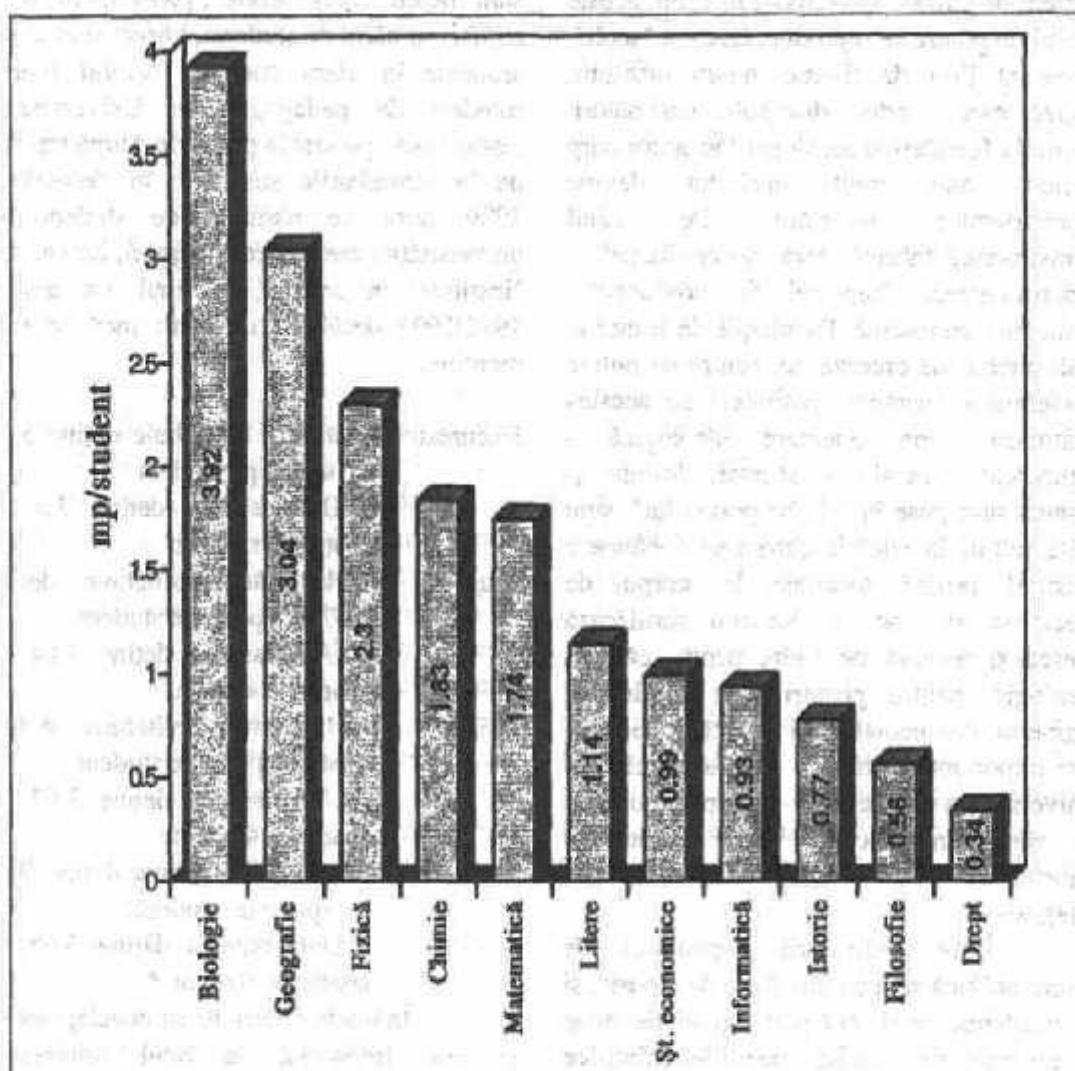
În unele cazuri, acest decalaj devine și mai important în anul universitar 1993/1994: București: 6,49/4,24; Cluj: 7,60/4,27; Iași: 8,44/3,96; Timișoara: 9,13/2,89.

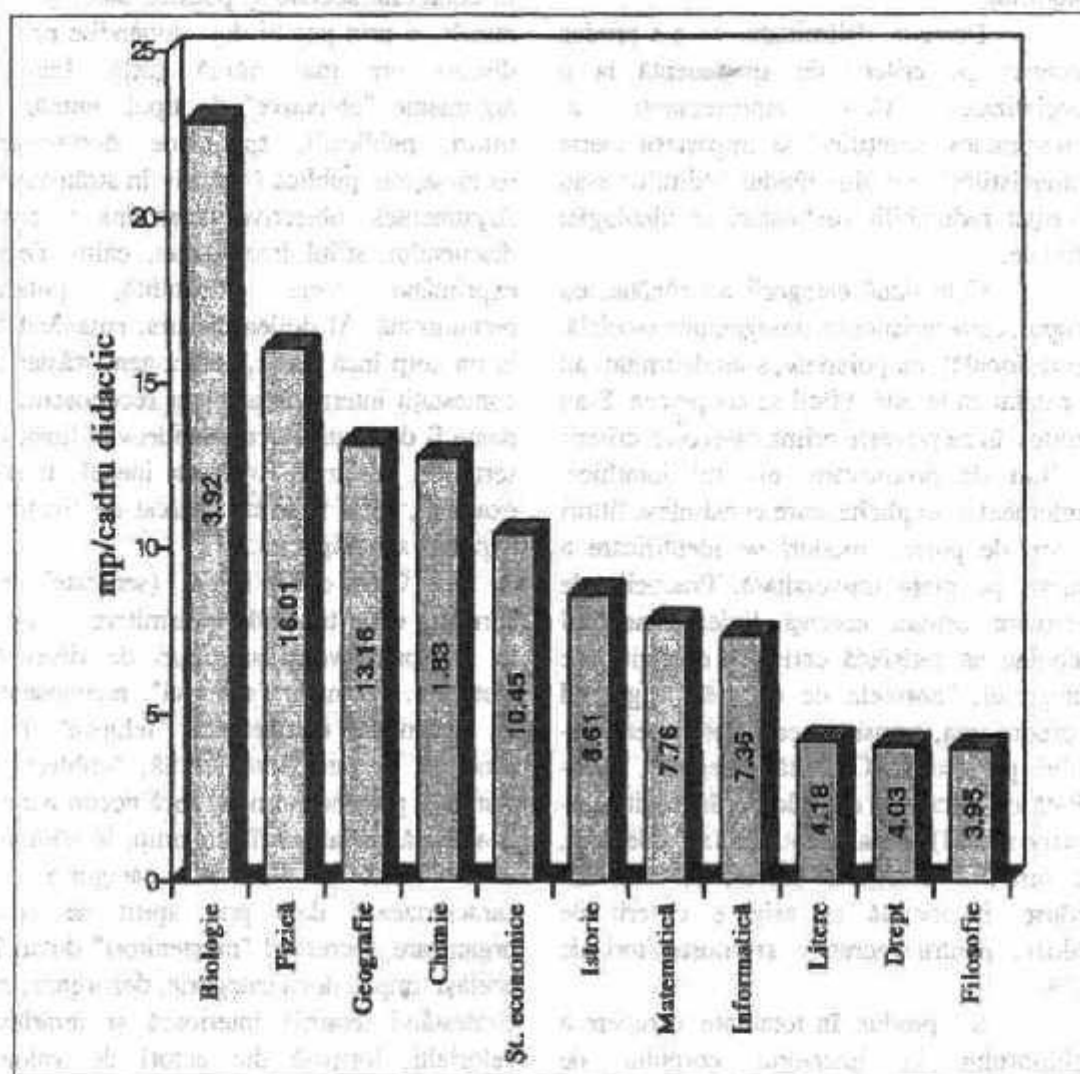
Acest gen de "distribuție" se poate observa și în interiorul unor instituții de învățământ superior. Iată, de pildă,

exprimarea importanței facultăților, prin spațiul deținut, la trei ani de la schimbare, în Universitatea "A.I. Cuza" din Iași.

SPAȚIU DIDACTIC ÎN ANUL UNIVERSITAR 1993/94 (MP/STUDENT)

**SPAȚIU DE CERCETARE CADRE DIDACTICE
ÎN ANUL UNIVERSITAR 1993/1994**

Reprezentarea socială a importanței instituției sau facultății rezultă și din plasarea acestora în diferite statistici, tabele, dări de seamă: cele tehnice, "științifice" sunt totdeauna în frunte, cele ce nu distribuie puterea ocupă locuri spre sfârșit. Alți indicatori: participarea la congrese peste

hotare, posibilitatea de a publica în reviste străine, solicitarea pentru diferite comitete și comisii legitimează noua distribuție a încrederii. Cu timpul, principiul acesta de legitimare se convertește și în calitate: spre câmpul de putere se îndreaptă tinerii cei mai dotați și decizi, spațiile nesigure rămân

pentru cei care încă se îndoiesc, căutând altceva". Evoluțiile acestor două categorii vor fi, se înțelege, diferite: prima categorie va livra, cu precădere, elemente pentru noua elită, ceilalți vor alimenta pozițiile mijlocii, posturile de execuție, categoriile celor ce nu se bucură de încrederea puterii. Iar unii din această ultimă categorie vor deveni chiar marginali, excluși în raport cu "normalitatea" majorității.

Desigur, delimitarea nu s-a produs exclusiv pe criterii de apartenență la o specializare. Unii reprezentanți ai disciplinelor "științifice" au împărțit soarta "umanistilor", iar din rândul ultimilor s-au recrutat redevabilii susținători ai ideologiei oficiale.

Cele două categorii au căpătat, cu timpul, caracteristici de omogenitate (socială, profesională), au polarizat, s-au delimitat, au constatat că le este dificil să coopereze. S-au produs, în ce privește prima categorie, criterii și linii de promovare, niveluri ierarhice, reglementări explicite, care consfințesc titluri și arii de putere, moduri de identificare a valorii pe piața universitară. Practicile de recrutare urmau aceeași linie: candidații trebuiau să satisfacă cerințele explicite ale categoriei, "normele de carieră" asigurând reproducerea, transmiterea, moștenirea corpului profesoral. Cealaltă categorie, decapitată de directorii de valoare, îngrădită (inclusiv spațial), devalorizată social, a devenit, în timp, o categorie inertă, cu aspirații reduse, incapabilă să asigure criterii de valoare pentru recrutare și moștenitori de elită.

S-a produs, în totalitate, o rupere a echilibrului în interiorul corpului de profesori, o criză de succesiune în câmpul universitar. Criza a devenit relevatorul practicilor de recrutare - succesiune, având consecințe atât pe plan colectiv (moral scăzut, aspirații joase), cât și în plan individual, marcând actorii sociali ai câmpului.

După decembrie 1989, criza s-a "politizat", favorizând două tipuri de discursuri: unul defensiv, justificativ, de "legitimare", conservare, menținere, altul ofensiv, revendicativ, "revanșard", invocând necesitatea morală a repartiției. Primul se alimentează din invocarea valorii, rezultatelor, "succeselor" obținute, celălalt aduce argumentul marginalizării, defavorizării sale, în condițiile sociale și politice date. Și prin număr, și prin poziții deja dobândite primul discurs are mai multă forță. Inclusiv argumente "obiective" de tipul: număr de titluri, publicații, spații de desfășurare, recunoaștere publică (inclusiv în străinătate). Argumentele obiective determină și tonul discursului, stilul intervenției: calm, decis, exprimând forța dobândită, puterea recunoscută. Al doilea discurs, emanând de la un corp încă fragil, neomogen, sfâșiat de contestații interne, mai puțin recunoscut, nu poate fi decât un discurs inadecvat, lipsit de forță de penetrație. Adesea inegal, uneori exagerat, chiar isterizat, marcat de frustrații explicite sau implicite.

Cele două filiere (separate) vor consacra două tipuri de transmitere a valorii și vor promova două tipuri de rituri de instituire. Formația "serioasă", recunoscută, va promova competența "tehnică" care produce, la rândul său, elită, "noblețe de statut"¹⁰, pe când formația încă neconsacrată, neatestată social va fi, un timp, în căutarea unei identități. Prima categorie se caracterizează deja prin spirit de corp, organizare, recrutând "moștenitori" dotați în același timp, a doua categorie, dezorganizată, contestând ierarhia interioară și ierarhiile celorlalți, formată din actori de valoare inegală, se prezintă ca o colecție dizarmonică, devalorizată uneori de voci dezagreabile. Această delimitare instituie separare, fabrică frontiere sociale, închide cele două categorii, balizează și instituie două câmpuri. Primul este respectabil, își permite să promoveze deja criterii obiective de recrutare/promovare prin ordine și chiar

CONSTRUIREA CÂMPULUI DE PUTERE

norme de distincție ("noblesse oblige"), al doilea reproduce diviziunea ce-l măcină, instituie lupta interioară și dezordinea, nu reușește să impună criteriile de calitate și recunoaștere, apelând adesea la cantitate (număr de titluri) și deci la ambiguitate în evaluarea competenței. În orice clasament acest câmp (ca și actorii ce-l populează) va fi necompetitiv, dificil de omologat după convențiile colective deja instituite, iar certificatele sale de calitate vor avea o greutate redusă. Identitățile sociale ale actorilor din cele două câmpuri vor fi și ele

supuse segregării: câmpul privilegiat va distribui atestate de competență recunoscute, statute garantate, autoritate, virilitate socială, demnitate, onoare, al doilea va consacra strategia luptei, etosul opoziției, ambiguități în (auto) definiție, incapacitatea convenției colective, manierele neortodoxe.

E de așteptat ca cele două câmpuri să intre în relații de schimb, să se influențeze reciproc. E puțin probabil, însă, ca într-un viitor apropiat aceste două câmpuri să-și piardă identitatea.

Note și bibliografie

1. Gabriel Mugny, *Psychologie sociale du développement cognitif*, Berne Peter Lang, 1991.
2. Michel Gilly, *Psychosociologie de l'éducation*, în Serge Moscovici (sous la direction), *Psychologie Sociale*, Paris, P.U.F., 1984, p. 474.
3. *La reproduction*, Paris, Minuit, 1970.
4. Basil Bernstein, *La construction du discours pédagogique et les modalités de sa pratique*, în "Critique sociale", nr. 3-4, 1992, p. 20-58.
5. Ibidem.
6. Andre Petitat, *Sociologie de l'éducation*, în Jean-Pierre Durand, Robert Weil, *Sociologie contemporaine*, Paris, Education Vigot, 1990, p. 484.
7. Pierre Bourdieu, *Champ du pouvoir, champ intellectuel et habitus de classe*, "Scolus", 1971: *Le capital social*, în "Actes de la recherches en sciences", 31, 1980.
8. Gustave-Nicholas Fischer, *Le champ du social*, Paris, Dunod, 1990, p. 162.
9. În Franța, pozițiile de putere sunt deținute de Facultățile de Drept și Medicină. Acestea distribuie prestigiul înalte, posturi bine retribuite, beneficiază de o bună susținere în plan social (Cf. Pierre Bourdieu, *Homo Academicus*, Paris, Les Editions de Minuit, 1984, p. 55).
10. Pierre Bourdieu, *La noblesse d'Etat. Grandes écoles et esprit de corps*, Paris, Les Editions de Minuit, 1989, p. 140.